

УДК 343.102

Т. Лоскутов,кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України

ДОГМАТИЧНИЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року № 14-10 (із змінами, внесеними згідно з Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 5 березня 2012 року № 4-12) були затверджені Пріоритетні напрями розвитку правової науки на 2011-2015 роки. Одним з таких напрямів є «Правові засоби боротьби зі злочинністю», що охоплює дослідження методологічних та теоретичних проблем боротьби зі злочинністю в Україні в умовах сучасного розвитку.

Ефективна боротьба зі злочинністю передбачає, насамперед, наявність якісного кримінального процесуального законодавства, створення якого залежить від адекватного визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі. Тому дослідження предмету кримінального процесуального регулювання є актуальним питанням.

Використання нами не лише догматичного, а й аксіологічного методологічного підходу під час дослідження предмету кримінального процесуального регулювання обумовлено оновленням методології правової, зокрема кримінальної процесуальної, науки. На сьогоднішній день остання стає ближче до людини, її цінностей.

Окремі аспекти предмету правового регулювання у кримінальному процесі досліджували такі вчені-процесуалісти, як Ю.М. Грошевий, О.М. Дроздов, П.С. Елькінд, В.С. Зеленецький, Л.Б. Зусь, О.В. Капліна, Л.В. Карабут, Л.М. Ло-

бойко, С.Д. Міліцин, В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, М.А. Погорєцький, М.С. Строгович, О.М. Толочко, І.А. Тітко, С.Д. Шестакова, О.Г. Шило та інші. Однак їх роботи були присвячені загальним проблемам предмету кримінального процесуального регулювання. Вчені не досліджували питання щодо використання догматичного та аксіологічного методологічних підходів до визначення предмету кримінального процесуального регулювання.

Метою статті є науковий результат у вигляді характеристики використання догматичного та аксіологічного методологічного підходів до визначення предмету кримінального процесуального регулювання. Задля досягнення цього бажаного результату необхідно виконати такі завдання: 1) проаналізувати використання догматичного підходу до визначення предмету кримінального процесуального регулювання; 2) проаналізувати використання аксіологічного підходу до визначення вказаного предмету регулювання.

В результаті попередньо проведеного нами дослідження генезису теоретичних уявлень про предмет кримінального процесуального регулювання ми підсумували, що останній на всіх історичних етапах визначався ученими-процесуалістами через кримінальну процесуальну діяльність і (або) кримінальні процесуальні відносини. Разом з тим нами відмічено, що на сучасному етапі розвитку процесуальної теорії висловлюється думка про зміну доктрини предмета правового регулювання у кримінальному процесі у напрямку людини, її прав і законних інтересів [1, с. 139].

Зміна доктрини предмета кримінального процесуального регулювання обумовлена зміною методологічного підходу щодо наукового дослідження кримінальних процесуальних явищ. Якщо після революції 1917 року до сучасного періоду у науці кримінального процесу переважав догматичний підхід, то на сьогоднішній день все більше використовується аксіологічний (в тому числі антропологічний) підхід.

Догматичний та аксіологічний підходи є найбільш «несхожими» методологічними підходами. Якщо догматика права досліджує кримінальний процес у найбільш абстрагованому, теоретичному вигляді, вільному як від впливу простору і часу, так і від переваг дослідника і законодавця, то аксіологія, навпроти, повністю підпорядкована впливу конгломерату цінностей та інтересів. Якщо перша здатна пояснити, що собою представляє процес, то друга – чому він такий і яким він має бути [2, с. 3].

Догматичне дослідження процесу проводиться тим же шляхом і переслідує ті ж цілі, як і догматичне дослідження всякої іншої сфери права. Догматика права, досліджуючи юридичні явища, відвертає від них загальні риси, утворює юридичні поняття, групує і систематизує їх на основі помічених в них вищих принципів і, спираючись на отримані висновки, пояснює значення існуючих інститутів права [3, с. 20].

Використання догматичного підходу щодо визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі було досить популярним у радянські часи. Це яскраво спостерігається зі змісту монографії С.Д. Міліцина, що присвячена дослідженню предмету регулювання радянського кримінально-процесуального права. Предмет кримінально-процесуального права учений визначає через кримінально-процесуальні відносини [4, с. 12]. Останні С.Д. Міліцин розглядає у співвідношенні і взаємозв'язку з суспільними відносинами, що є предметом регулювання цивільно-процесуального [4, с. 59-70], ад-

міністративного [4, с. 70-80] та виконавчо-трудоного права [4, с. 80-84].

Аналогічний методологічний підхід використовує Ф.М. Кудін, який предмет юридичного регулювання кримінально-процесуального права структурно розділяє за видами кримінально-процесуальних відносин [5, с. 28].

Інші вчені предмет кримінального процесуального регулювання визначають через кримінальну процесуальну діяльність [6, с. 18; 7, с. 212]. В результаті дослідження останньої шляхом застосування догматичного підходу у процесуальній теорії виділялися такі структурні елементи, як процес, стадія, етап, процесуальна дія, елементарний процесуальний акт, «квант» процесуальної дії [8, с. 107].

Зазначені «догматичні» визначення предмету кримінального процесуального регулювання є логічними та обґрунтованими, оскільки кримінальний процес – це завжди діяльність суб'єктів (учасників), які взаємодіють між собою. Неможливо уявити здійснення кримінального судочинства без проведення процесуальних (у тому числі слідчих (розшукових)) дій та реалізації відносин між сторонами кримінального провадження і судом.

З огляду на вищезазначене цілком закономірним видається той факт, що за доктриною кримінальних процесуальних відносин (кримінальної процесуальної діяльності) як предмету кримінального процесуального регулювання здійснювалися процеси правотворення у кримінальній процесуальній сфері, у результаті яких частково змінювалось та повністю оновлювалось кримінальне процесуальне законодавство України.

Разом з тим використання лише догматичного підходу до визначення предмету правового регулювання у сучасному кримінальному процесі не можна визнати достатнім. Кримінальне процесуальне законодавство, що виписане за доктриною кримінальних процесуальних відносин (кримінальної процесуальної діяльності), не завжди

задовольняє потреби окремих учасників кримінального судочинства.

Ставлячи на перше місце кримінальні процесуальні відносини або фактичний їх зміст – кримінальну процесуальну діяльність – законодавець не сприяє ефективному забезпеченню прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Причому не лише учасників зі сторони захисту (підозрюваного, обвинуваченого), а й потерпілого, що підтверджується змістом Рішень Європейського суду з прав людини [9; 10; 11; 12; 13; 14].

Встановлення зазначеною європейською судовою установою, юрисдикція якою визнана Україною, порушення Україною конвенційних зобов'язань у частині якості кримінального процесуального законодавства є констатацією того, що доктрина предмету регулювання як кримінальних процесуальних відносин (кримінальної процесуальної діяльності), котра визначена лише шляхом використання догматичного підходу, не відповідає сучасним реаліям щодо верховенства прав і законних інтересів людини у кримінальному процесі.

Тому не можна погодитися з М.М. Рознім, який зазначав, що у догматики права є безперечні заслуги. Вона з'ясовує юридичну природу правових інститутів, їх походження і розвиток, взаємний зв'язок і залежність, об'єднуючи їх вищі юридичні принципи тощо. В результаті вона дає картину, що відображає внутрішнє життя права та його інститутів. Але процесуалісти не можуть і не повинні обмежуватися лише догматичним дослідженням права. Бо на питання, сумніви і потреби живої дійсності юридична догматика часто не в силах буде відповісти [15, с. 40].

На сучасному етапі розвитку процесуальної теорії для визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі вчені починають використовувати аксіологічний підхід, відповідно до якого процесуальним законом має регулюватися те, що має цінність для людини.

Підтвердженням цього є позиція академіка НАПрН України В.С. Зеленецького, який у 2010 році писав, що у демократичному суспільстві все, що представляє соціальну цінність для громадянина, повинно, по-перше, проголошуватися (констатуватися) і, по-друге, детально регламентуватися в законі [16, с. 254]. Справедлива позиція В.С. Зеленецького засвідчує пріоритетність аксіологічного підходу до визначення предмету кримінального процесуального регулювання, що реалізується з урахуванням того, що представляє цінність для людини.

Для людини у кримінальній процесуальній сфері представляють цінність її права і законні інтереси, оскільки вони уможливають задоволення найважливіших соціальних потреб у безпеці і свободі¹. Наприклад, без регламентації процесуального права потерпілого на ефективне розслідування обставин вчиненого кримінального правопорушення неможливо задовольнити людську потребу у безпеці, як і потребу у свободі без законодавчого закріплення процесуального права підозрюваного, обвинуваченого на свободу і особисту недоторканість, захист тощо.

Проголошення (констатація) прав і законних інтересів не може бути гарантією реалізації вказаних прав і законних інтересів. Не підкріплюючись відповідними процесуальними обов'язками та юридичною відповідальністю, проголошені права і законні інтереси учасників кримінального судочинства стають не більше, ніж декларацією. Оскільки їх незабезпечення органами кримінального судочинства не тягне для останніх ніяких негативних правових наслідків. Отже, для ефективного задоволення людських потреб процесуальні права і законні інтереси людини мають детально регламентуватися, тобто чітко визначатися і підкріплюватися процесуальними обов'язками і юридичною відповідальністю тих службових осіб, які повинні задовольняти зазначені вище потреби.

¹Ці потреби визначені О.Ф. Скаун при визначенні мети правового регулювання [17, с. 688-689].

Таким чином, використання аксіологічного підходу до визначення предмету кримінального процесуального регулювання свідчить, що ним (предметом), перш за все, мають бути права і законні інтереси. Останні є цінними для людини, тому що уможливають задоволення основних соціальних потреб у безпеці та свободі.

Використання аксіологічного підходу до визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі буде сприяти створенню кримінальних процесуальних норм, що відповідатимуть міжнародним та європейським стандартам забезпечення прав людини у кримінальному процесі.

Окрім того, шляхом застосування аксіологічного методологічного підходу під час кримінального процесуального правотворення та правозастосування можна ефективно розв'язувати конкуренцію між порушеним правом людини у результаті вчинення кримінального правопорушення та обмеженим (порушеним) правом людини у ході кримінального провадження.

Таке розв'язання передбачає співвідношення цінності порушеного кримінального права людини (що порушене у результаті вчинення злочину) та цінності потенційно обмеженого процесуального права людини (що може бути обмежене під час кримінального провадження). Якщо цінність кримінального права переважатиме цінність процесуального права, то останнє може бути обмежене для виконання завдань кримінального судочинства.

У випадку, коли цінність кримінального права є меншою за цінність процесуального права, останнє не може бути обмежене під час кримінального провадження. Інший підхід не відповідатиме ієрархії людських цінностей, тобто справедливості.

В результаті здійсненого дослідження можна зробити такі висновки:

1. Використання лише догматичного підходу до визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі не може забезпечити

реалізацію прав і законних інтересів людини у кримінальному провадженні, оскільки останні є другорядними відносно кримінальних процесуальних відносин і кримінальної процесуальної діяльності.

2. На сучасному етапі розвитку процесуальної теорії задля визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі, передусім, використовується аксіологічний підхід, відповідно до якого процесуальним законом має регулюватися те, що має цінність для людини.

Використання аксіологічного підходу до визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі буде сприяти створенню кримінальних процесуальних норм, що відповідатимуть міжнародним та європейським стандартам забезпечення прав людини у кримінальному процесі.

Подальшими напрямками наукових розвідок за темою цієї статті можуть бути наступні: 1) дослідження предмету кримінального процесуального регулювання шляхом використання компаративістичного методологічного підходу; 2) дослідження зазначеного предмету регулювання шляхом застосування синергетичного методологічного підходу.

Ключові слова: предмет правового регулювання, догматичний підхід, аксіологічний підхід, кримінальні процесуальні відносини, кримінальна процесуальна діяльність, права і законні інтереси.

Стаття присвячена аналізу використання догматичного і аксіологічного підходів до визначення предмету кримінального процесуального регулювання. Доведено, що використання лише догматичного підходу до визначення предмету регулювання не може забезпечити реалізацію прав і законних інтересів людини у кримінальному провадженні.

Стаття посвящена анализу использования догматического и аксиологического подходов к определению

предмета уголовного процессуального регулирования. Доказано, что использование лишь догматического подхода к определению предмету регулирования не может обеспечить реализацию прав и законных интересов человека в уголовном производстве.

Article is devoted to the analysis of use of dogmatic and axiological approaches to definition of a subject of criminal procedural regulation. It is proved that use only dogmatic to definition to a subject of regulation can't provide to approach realization of the rights and legitimate interests of the person in criminal proceedings.

Література

1. Лоскутов Т.А. Генезис теоретических представлений о предмете правового регулирования в уголовном процессе / Т.А. Лоскутов // Закон и жизнь. – 2014. – № 3/2 (267). – С. 137–140.

2. Васильева Е.Г. Уголовный процесс: догматико-аксиологическое исследование: монография / Е.Г. Васильева. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 584 с.

3. Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство: пособие к лекциям. 2-е изд., изм. доп. / Н.Н. Розин. – СПб.: Издательство Юридического книжного склада «Право», 1914. – 547 с.

4. Милицин С.Д. Предмет регулирования советского уголовно-процессуального права. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 112 с.

5. Кудин Ф.М. Принуждение в уголовном судопроизводстве. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. – С. 28.

6. Кутюхин И.В. Юридические факты в механизме уголовно-процессуального регулирования: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Кутюхин Игорь Валерьевич. – Владивосток: Дальневосточный государственный университет, 2004. – 183 с.

7. Панов М.І. Деякі аспекти співвідношення і взаємозв'язку кримінального та кримінально-процесуального права / М.І. Панов // Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми

та перспективи: матеріали наук. – практ. конф. 14 травня 2010 р. / ред. колегія: В.В. Сташиш (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Одісей, 2010. – С. 211–214.

8. Зеленецький В.С. Структура советского уголовного процесса / В.С. Зеленецький // Проблемы правоведения. – Киев. – 1981. – Вып. 42. – С. 100–107.

9. Рішення Європейського Суду з прав людини від 12 червня 2008 р. у справі «Яременко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-86885>.

10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яценко проти України» від 16 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-109116>.

11. Рішення Європейського суду з прав людини від 21 квітня 2011 р. у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-104613>.

12. Рішення Європейського суду з прав людини від 19 лютого 2009 р. у справі «Шабельник проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-91401>.

13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хайредінов проти України» від 14 жовтня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100958>.

14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-103260>.

15. Розин Н.Н. Процессъ какъ юридическая наука / Н.Н. Розин // Журнал Министерства Юстиции. – 1910. – № 8. – С. 40.

16. Зеленецький В.С. Суцність прав и законных интересов личности в современном уголовном процессе / В.С. Зеленецький // Питання боротьби зі злочинністю. – 2010. – Вып.19. – С. 251–254.

17. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків: Еспада, 2009. – 752 с.

